

УДК 811.162.1'373.7'221'27'373.612.2:159.942
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/65-2-24>

Оксана ЛОЗИНСЬКА,
orcid.org/0000-0002-1479-3000
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри польської філології
Львівського національного університету імені Івана Франка
(Львів, Україна) oksana.lozynska@lnu.edu.ua

ОПОЗИЦІЯ РАДОСТІ ТА СМУТКУ У ПОЛЬСЬКІЙ КІНЕМАТИЧНІЙ ФРАЗЕОЛОГІЇ

Мета статті – дослідити взаємодію невербального і вербального у процесі вираження бінарної опозиції «радість – смуток» засобами польської кінематичної фразеології. **Об’єктом** дослідження є кінематичні фразеологізми на позначення емоцій радості та смутку, тобто одиниці, прототипом створення яких стали відповідні кінематичні стереотипи. **Предметом** ж аналізу – особливості концептуалізації емоцій радості та смутку в польській кінематичній фразеології. **Результатом** дослідження є ґрунтовне вивчення особливостей концептуалізації бінарної опозиції емоцій радості та смутку 94 кінематичними фразеологічними одиницями на позначення радості і 80 кінематичними фразеологічними одиницями на позначення смутку, розкриття внутрішньої форми аналізованих фразеологізмів, виокремлення кінематичних стереотипів і концептуальних просторових метафор, що лягли в їх основу. Зроблено **висновок**, що найвагомішими для понять радості та смутку є їх бінарна просторова асоціація з верхом та низом: «радість – це вверх» / «смуток – це вниз», крім того опозиції: «радість – це рух» / «смуток – це безрух», «радість – це світло» / «смуток – це темрява / тьма»; «радість – це усмішка» / «смуток – це сльози». Виявлено також бінарну опозицію мімічних ознак як елементів мімічного стереотипу радісного та сумного поляка: «припідняті кутики губ» / «опущені кутики губ», «динамічне обличчя» / «статичне обличчя» та «очі, що блищать» / «тьмянні очі». Розкрито кінематичний стереотип радісного та сумного поляка, який відображає перелік вагомих для нього жестів і значущих рухів тіла. **Цінністю** результатів дослідження є їхня придатність в вивченні особливостей формування образу радісної та сумної людини в польській фразеології.

Ключові слова: кінематична фразеологічна одиниця, стереотип, радість, смуток, поляки, просторова метафора, концептуалізація.

Oksana LOZYNSKA,
orcid.org/0000-0002-1479-3000
Ph.D. (Philology),
Associate Professor at the Department of Polish Philology
Ivan Franko National University of Lviv
(Lviv, Ukraine) oksana.lozynska@lnu.edu.ua

OPPOSITION OF JOY AND SADNESS IN POLISH KINEMATIC PHRASEOLOGY

The purpose of the article is to investigate the interaction of non-verbal and verbal in the process of expressing the binary opposition of “joy – sadness» by means of Polish kinematic phraseology. **The object** of the research is kinematic phraseology to denote the emotions of joy and sadness, i.e. units, the prototype of which are the corresponding kinematic stereotypes. **The subject** of the analysis is the conceptualization peculiarities of the emotions of joy and sadness in Polish kinematic phraseology. **The result** of the research is a thorough study of the conceptualization features of the binary opposition of the joy and sadness emotions with 94 kinematic phraseological units to denote joy and 80 kinematic phraseological units to denote sadness, the disclosure of the internal form of the analysed phraseological units, the identification of kinematic stereotypes and conceptual spatial metaphors that formed their basis. It is **concluded** that the most significant for the concepts of joy and sadness is their binary spatial association with top and bottom: “joy is up” / “sadness is down”, in addition to the oppositions: “joy is motion” / “sadness is non-motion”, “joy is light” / “sadness is darkness / gloom”; “joy is a smile” / “sadness is tears”. The binary opposition of facial features as elements of the mimical stereotype of a joyful and sad Pole is also revealed: “raised corners of the lips” / “lowered corners of the lips”, “dynamic face” / “static face” and “shining eyes” / “dull eyes”. The kinematic stereotype of a joyful and sad Pole is determined, which reflects a list of important gestures and significant body movements. **The value** of the research results is their suitability in studying the formation features of the image of a joyful and sad person in Polish phraseology.

Key words: kinematic phraseological unit, stereotype, joy, sadness, Poles, spatial metaphor, conceptualization.

Постановка проблеми. Радість – це активна позитивна емоція, яка виражається в гарному настрої й відчутті задоволення, натомість смуток зараховують до негативних емоцій, головною й універсальною причиною якого є втрата чогось значущого для людини, спогад про щось, що спричиняє фізичний чи моральний біль, а також біль пов'язаний з відсутністю задоволення, розчаруванням (Варій, 2009: 500, 503–504). Ці дві емоції є парою протилежних емоційних станів, які можуть мати різну інтенсивність реакції: від задоволення до блаженства та від пригнічення до розпачу (Jarymowicz, 2009: 932; Варій, 2009: 499–506).

Аналіз досліджень. За останні роки емоції радості та смутку ставала предметом вивчення різних лінгвістичних напрямків і течій. Так у межах дослідження семантичних полів з'являються праці Д. Буттлер, (Buttler, 1977: 271–286; 1979: 207–221); А. Кшижановської (Krzyżanowska, 2008: 61–78), О. Лозинської (Лозинська, 2015; Łozińska, 2019), М. Охрімєнко (Ochrimenko, 2012) та ін., у межах когнітивних досліджень – праці Дж. Лакоффа, М. Джонсона (Lakoff, Johnson, 1988), І. Новаковської-Кемпної (Nowakowska-Kempna 2000: 212–278), А. Миколайчук (Mikołajczuk 2009), невербальної комунікації – праці К. Вашакової (Waszakowa 2008: 151–166), М. Бальцежак (Balcerzak 2008: 167–180) та ін., лінгвокультурології – О. Левченко (Левченко, 2005: 105–118.) тощо. Актуальність пропонованого дослідження зумовлена відсутністю порівняльного невербально-вербального дослідження концептуалізації бінарної опозиції «радість – смуток»¹ засобами польської кінематичної фразеології.

Метою статті є дослідити взаємодію невербального і вербального у процесі вираження бінарної опозиції «радість – смуток» польськими кінематичними фразеологічними одиницями (далі ФО). Досягнення поставленої мети передбачає виконання таких завдань: з'ясувати, як концептуалізуються емоції радості та смутку в польській кінематичній фразеології; розкрити внутрішню форму цих ФО; виокремити кінематичні стереотипи та концептуальні просторові метафори, що лягли в їх основу. Під кінематичними ФО на позначення емоцій радості та смутку розуміємо сталі вирази,

¹ Емоції радості та смутку як базові емоції людини є складовими утворення інших емоційних станів і почуттів людини, тому у цьому дослідженні розглядатимемо ФО, що використовуються не лише на позначення емоцій *радість*, *радість поєднана з веселістю* (пол. *cieszenie się*), *задоволення*, *веселість* чи *втіха*, *присміяність*, *відрада поєднана з радістю* (пол. *rozradowanie*), *смішна ситуація* (пол. *ubaw*), *піднесення* (пол. *uniesienie*), *ейфорія*, *щасті*, *сміх*, а й *захоплення* (пол. *zachwyty*); *насолада* (пол. *rozkosz*); *екстаз*; *добрий настрій* (Лозинська, 2015: 78–79).

прототипом створення яких стали кінематичні стереотипи, які одночасно передають особливості семантики та фізичної реалізації невербальних знаків комунікації (міміки, жестів, значущих рухів тіла (далі ЗРТ))², вони властиві носіям польської мови та культури, а також служать вираженню цих емоцій. Досліджуючи «мову емоцій радості та смутку», можемо пізнати кінематичні стереотипи емоцій радості та смутку, сформовані, повторювані та збережені в свідомості носіїв польської мови, а також наблизитися до розуміння її носіями психічної дійсності, яку польська мова певним чином категоризує, впорядковує та виражає. Відповідно термін «стереотип» вживаємо на «позначення стійкої фіксованої структури свідомості, фрагмента картини світу, що уособлює результат пізнання дійсності певним угрупованням і є його схематизованою стандартною ознакою» (Селіванова, 2004: 247).

Матеріалом дослідження 94 кінематичні ФО на позначення радості і 80 кінематичних ФО на позначення смутку, які вилучено методом суцільної вибірки з сучасних польських загальних і фразеологічних словників. Джерельною базою стали також Національний корпус польської мови (<http://pkjrp.pl>) та Інтернет (досліджено 117 481 контекст).

Виклад основного матеріалу. Аналіз польських кінематичних ФО на позначення бінарних емоцій радості та смутку дає змогу розкрити національномарковану стереотипну поведінку, властиву польській етнічній свідомості та запрограмовану в ній на протязі століть у вигляді наївних, інколи інтуїтивних уявлень про світ. Важливою у наближенні важко інтерпретувальних понять психо-емоційної сфери стають кінематичні патерни та пов'язана з ними орієнтація людини в просторі. Бінарна просторова опозиція «низ» – «верх», відображає наше просторове усвідомлення / уявлення реального світу, знайшла своє вираження у ФО: *глибокий смуток*, *занепадати духом*, *впадати у відчай*; *вище задоволення*, *неземна радість*, *відчувати себе на сьомому небі*. Основоположники когнітивної теорії метафори Дж. Лакофф та М. Джонсон говорять про те, що метафори – це ментальні механізми, які віддзеркалюють наш досвід. Як окремий тип метафор автори виділили орієнтаційні метафори, що пов'язані з просторовим досвідом людини «верх» – «низ», «до» – «з», «вперед» – «назад»,

² Міміка – це динамічний значущий рух видимої частини обличчя – очі, брови, чоло, щоки, ніс, губи, підборіддя, який не змінює положення самої голови. Жести – це рухи окремих частин тіла людини (голови, рук, ніг), які, однак, не змінюють положення тіла в цілому), а рухи, що змінюють положення тіла в цілому та при цьому мають символічне значення називаємо значущими рухами тіла.

«на» – «од», «глибоко» – «плитко», «центральный» – «периферийный» (Lakoff G., Johnson M., 1988). Таке просторове уявлення лягло в основу метафори «щасливий / радісний – це вверху» – «сумний – це вниз».

На цій бінарній опозиції побудована значна частина кінематичних ФО на позначення радості та смутку. Зокрема, вдаючись до аналізу мімічних ФО та використовуючи мімічні ознаки, виокремлені психологами П. Екманом і К. Ізардом та розроблені у вигляді своєрідних «формул» мімічних виразів (за Варій, 2009: 439–455), ми виявили бінарні опозиції. При мімічному вираженні як емоції радості, так й емоції смутку важливою є відповідна комбінація таких мімічних ознак: 1) закритий чи відкритий рот; 2) припідняті кутики губ / опущені кутики губ³; 3) примружені або розкриті очі, що блистять / примружені, тьмяні очі; 4) брови і внутрішні куточки брів підняті догори / брови, наближені до перенісся, з піднятими внутрішніми кутиками; 5) горизонтальні складки на лобі / вертикальні складки на лобі та перенісся; 6) динамічне обличчя / статичне обличчя. Спільними у реалізації радості – смутку є мімічні ознаки: закритий рот, примружені очі, внутрішні кутики брів підняті догори. Решта ж мімічних ознак знаходяться у бінарній опозиції.

Прослідкуємо як реалізуються ці бінарні мімічні опозиції в структурі аналізованих ФО.

1) «припідняті кутики губ» та «динамічне обличчя» (23 кінематичні ФО на позначення радості) / «опущені кутики губ» і «статичне обличчя» (3 кінематичні ФО на позначення смутку);

Кінематичні ФО на позначення радості та смутку також представлені у бінарній опозиції: *ktoś śmieje się od ucha do ucha* «хтось сильно сміється, сміється сердечно, голосно, спонтанно» (WSFzP) / *ktoś wykrzywił usta w podkówkę* «хтось склав вуста, губи тощо кутиками вниз, демонструючи бажання плакати» (WSFzP). В них виокремлюємо концептуальні просторові метафори «радість – це вверху» / «смуток – це вниз», «радість – це рух» / «смуток – це безрух».

2) «очі, що блистять» (10 кінематичних ФО) / «тьмяні очі» (3 ФО);

Бінарна опозиція зазначених мімічних ознак відображена в ФО *radość błyszczy w oczach* «вираз чийхось очей вказує на те, що хтось радується, є щасливим» (WSFJP) / *mgła przesłania komuś oczy; oczy zachodzą komuś mgłą* «хтось погано, слабо, невиразно бачить, має мутний погляд, затума-

³ Тут і далі скісною рисою розділяємо мімічні ознаки радості та смутку: перед скісною рисою – мімічні ознаки радості, після – смутку.

нений сльозами, хворобою чи переживанням сильних емоцій» (WSFzP). В цих ФО відбилася бінарна опозиція «темрява» – «світло», яка бере свій початок від християнського розуміння темряви як символу нечистої сили, а світла – як сили божественної. Відповідно з темрявою асоціюється смуток, а зі світлом – радість. Таким чином виокремлюються дві просторові концептуальні метафори «світло – це радість», а «темрява / тьма – це смуток».

Отже, в мімічних ФО відбилася бінарна опозиція трьох мімічних ознак «припідняті кутики губ» / «опущені кутики губ», «динамічне обличчя» / «статичне обличчя» та «очі, що блистять» / «тьмяні очі». З решти перелічених мімічних ознак для мімічних ФО вагомими для емоції радості є мімічна ознака «примружені очі» (2 ФО), напр., з *przymrużeniem oka* «жартівливо, не трактуючи серйозно» (WSFJP), а для емоції смутку – мімічні ознаки: «брови наближені до перенісся» (2 ФО) у структурі ФО *ktoś marszczy brwi* «на обличчі когось pojawiaються згини і складки, напр. тому, що разить когось яскраве світло чи хтось задуманий, стурбований чи розгніваний»⁴ (ISJP), «брови, наближені до перенісся, з піднятими внутрішніми кутиками» та «вертикальні складки на лобі та перенісся» (5 ФО), напр. у ФО *zachmurzona twarz* «виражає смуток, гнів, жаль» (WSFJP), «вертикальні складки на лобі» (7 ФО) у структурі ФО *ktoś chmurzy czoło* «хтось насупився, посмутнів» (USJP). В межах цих ФО можна виділити концептуальну просторову метафору «смуток – це темрява» (*zachmurzona twarz; ktoś chmurzy czoło*).

Зібрані ФО дають змогу виокремити додаткові мімічні ознаки, які в свідомості поляків є важливими для вираження радості: 1) «показування зубів» у 5 ФО, напр.: *ktoś pokazuje zęby* «1. хтось стає агресивним; 2. хтось усміхається, відкриває зуби» (WSFJP); 2) «очі, що виражають радість» у 5 ФО, напр.: *radość komuś z oczu wyziera* «хтось показує в своєму погляді несподівані почуття: радість і т.п., які охопили когось» (USJP); 3) «очі, що сміються» у 2 ФО: *oczy się komuś śmieją* «чийсь очі мають веселий вираз» (WSFzP); 4) «широко відкриті очі» з «горизонтальними складками на лобі»⁵ у 2 ФО: *oczy wyskakują komuś na wierzch* «з

⁴ Велика кількість польських мімічних ФО є багатозначною і, крім аналізованих емоцій, служить для визначення інших емоцій, станів ітд. Ці інші значення, які не стосуються аналізованої емоції смутку ми не аналізуємо у цій статті та не виділяємо їх у окрему групу.

⁵ При реалізації мімічної ознаки «широко відкриті очі» може також реалізуватися ознака «вертикальні зморшки на чолі». Оскільки часто широке відкриття очей супроводжується появою вертикальних зморшок на чолі.

цікавості, захоплення; до кого, чого, на вид кого, чого» (SFJP); *cięlece oczu* «очі наївні, розмріяні, як у дитини; погляд людини закоханої або дуже задуманої» (WSF); 5) «динаміка чола» у 2 ФО *ktoś rozchmurza czoło* «хтось повертає собі добрий гумор, настрій, перестає сумувати» (WSFzP); *z pogodnym czołem* «радісно, в доброму настрої, гуморі» (WSF); 6) «відкритий рот» у ФО *ktoś patrzy z otwartymi ustami* «хтось витріщається, дивується, вражається, захоплюється» (WSFJP); 7) «стріляння очима» у ФО *ktoś strzela oczkami* «а) хтось дивиться, розглядається грайливо, кокетливо, весело; б) хтось розглядається крадькома, зиркає ляжливо» (WSFzP); 8) невербальний знак «вираз обличчя», напр.: *twarz rozpromieniona* «обличчя, що виражає щастя, радість» (WSFJP); *radość bije z czyjejs twarzu* «вираз обличчя вказує на те, що хтось тішиться, радіє» (WSFJP).

Додаткові мимічні ознаки при вираженні емоції смутку: 1) «сльози / плач» у 25 ФО, напр. *ktoś leje łzy* «хтось сильно, пронизливо плаче, сумує» (WSFzP); 2) «очі (погляд), що виражають смутку»: а) «сльози в очах» у 3 ФО, напр. *Iza się w oku kręci* «зворот виражає ностальгічне розчулення через спогад якихось прекрасних часів, переживань» (WSFzP); б) «недобрий, поганий, холодний погляд»: *ktoś patrzy na kogoś wilkiem* «хтось дивиться на когось недовірливо, похмуро, відноситься до когось вороже, недовірливо, недоброзичливо» (WSF); в) «масляний погляд» у ФО *maślane oczu, maślane spojrzenie* – очі повні сліз, затуманені, непритомні (WSFzP)⁶; г) «диявольський погляд» у ФО *diabeł / diabłem patrzy komuś z oczu* «хтось має злий, похмурий, недоброзичливий, ворожий вираз обличчя» (WSFJP); д) «погляд вниз» у ФО *ktoś wbija oczu w ziemię* «хтось дивиться вниз зі спущеною головою, виражає відмову, смутку, пригніченість, почуття вини» (WSFJP); е) «погляд з-під лоба» у ФО *ktoś patrzy spode łba* «хтось дивиться недовірливо, вороже, понуро» (SFzP); 3) «видовження обличчя» в 4 ФО, напр. *twarz się komuś wyciąga* «хтось робить розчарований, сумний вираз обличчя» (WSFzP); 4) «усмішка» – «викривлені кутики губ і динамічне обличчя» у 3 ФО: *krzywy uśmiech* «свідчить про непевність, незадоволення, засмучення»

(WSFJP); 5) «затиснення губ» у 2 ФО, напр. *ktoś zaciął usta / zęby; usta / zęby zacięły się* «хтось міцно затиснув уста, губи чи зуби, напр., під впливом якихось емоцій» (ISJP); 6) «тремтіння бороди» у ФО *broda się komuś trzęsie* «хтось готовий заплакати» (SFJP); 7) «плач і скрегіт зубів» у ФО *placz i zgrzytanie zębów* «а) евангельське визначення мук пекла; б) жарт. важка ситуація, горе, клопіт» (WSFzP); 8) «викривлення обличчя» у ФО *jakieś nieprzyjemne uczucie kurczy twarz; twarz się kurczy* «це почуття викликає гримаси на обличчі» (ISJP); 9) «сумний вираз обличчя» у 6 ФО, напр. *zboleła mina* «вираз обличчя властивий комусь, хто відчуває біль, страждає» (48) (WSFJP).

Беручи до уваги додаткові мимічні ознаки ми можемо виокремити такі концептуальні просторові метафори: «**Радість – це вверху**» (*oczu wyskakują na wierzch; radość komuś z oczu wyziera; ktoś pokazuje zęby*) та «**радість – це світло**» (*ktoś strzela oczkami; z pogodnym czołem; twarz rozpromieniona; radość bije z czyjejs twarzu*); «**Смутку – це вниз**» (*ktoś wbija oczu w ziemię; ktoś patrzy spode łba; ktoś pogrążył się w rozpacz*); «**Смутку – це сльози**» (*Iza się w oku kręci; ktoś leje łzy; placz i zgrzytanie zębów*). Цікавими є метафори побудовані на антонімії до ознак радості: «смуток – це світло» (*czyjejs oczu błyszczą od łez*); «смуток – це викривлена усмішка / це невверху» (*krzywy / kwaśny uśmiech*).

Незаперечним є те, що найчастішими мимічними патернами при радості є усмішка, а при смутку – сльози і/чи плач. Польська кінематична фразеологія також це підтверджує, а одночасно розкриває мимічний стереотип радісного та сумного поляка⁷, для якого при вираженні радості найвагомішими є такі ознаки: «підняті кутики губ» (23 ФО), «очі, що блистять» (10 ФО), «очі, що виражають радість» (5 ФО), «показування зубів» (5 ФО), «примружені очі» (2ФО), «очі, що сміються» (2 ФО), «відкритий рот» (1ФО), а при вираженні смутку – ознаки: «сльози / плач» (25 ФО), «сльози в очах» (3 ФО), «плач і скрегіт зубів» (1ФО), «тремтіння бороди» (1ФО).

У структурі кінематичних ФО на позначення радості ми виокремили такі жестові стереотипи: 1) «плескати в долоні» у 5 ФО, напр. *ktoś bije w dłonie* «хтось вдаряє долонею в долоню, щоб

⁶ У НКJP ця ФО вживається не лише на позначення емоції смутку (у 33 контекстах), напр.: ...*spotkałam go przypadkiem w barze... gdy mnie zobaczył, miał „maślane” oczy: przez cały czas gdy siedziałam w tej knajpie czułam jego wzrok na sobie...* (www.forumowisko.pl, 19.02, 2006), але й рідше, лише у 3 контекстах, на позначення радості: ...*Zwłaszcza teraz, z nieco maślanymi oczami i garniturem wyszczerzonych radośnie zębów...* (Baniewicz A., Drzymalski przeciw Rzeczpospolitej, 2004).

⁷ Цікавим є факт, що в різних народів одні й ті самі виражальні засоби позначають різні емоції. Напр. О. Клайнбер, досліджуючи емоційну експресію в китайській літературі, з'ясував, що фраза «очі її округлилися і широко відкрилися» не означає подив як в європейській культурі, а гнів; а подив китайці передають за допомогою фрази «вона висунула язик», схвалення або захват – плесканням в долоні, а задоволення, блаженство, щастя – почухуванням вуха та щокі (за Варій, 2009: 455).

виразити своє захоплення, схвалення» (WSFJP); 2) «терти руки [одна в одну]» у 3 ФО, напр. *ktoś zaciera ręce* «хтось є задоволений, тішиться наперед чомусь» (WSF); 3) «розкидати руки» у 3 ФО, напр. *z otwartymi ramionami / rękami* «серечно, з радістю і надією» (WSF); 4) «хлопати [себе] [руками] по бедрах» у 2 ФО, напр. *ktoś bije się dłońmi po bokach / udach* «хтось тішиться; радується; злиться» (WSFJP); 5) «обіймати, обійняти» у 2 ФО, напр.: *ktoś rzuci się komuś na szyję* «хтось стисне, обійме когось на знак радості і вдячності» (WSF); 6) «лизати пальці» у ФО *palce lizać* «зворот, що виражає захоплення чимось (рідше кимось) дуже добрим, гарним, за звичай смачною їжею» (WSFzP); 7) «триматися за боки / живіт» у ФО *ktoś trzyma się za boki / za brzuch (ze śmiechu)* «хтось сміється голосно з когось або чогось, заливається сміхом» (WSFzP); 8) «цілувати руку» у ФО *z pocałowaniem ręki* «дуже охоче, радіючи, з вдячністю» (WSFJP).

На позначення радості в структурі кінематичних ФО використовуються також такі стереотипні ЗРТ людини, як: 1) «труситися, тремтіти» у 2 ФО, напр. *dreszcz przyjemności* «почуття великої приємності» (WSF); 2) «стрибати» у 2 ФО, напр. *ktoś skacze z radości* «хтось дуже тішиться» (WSFzP); 3) «катулятися» у ФО *ktoś tarza się ze śmiechu* «хтось відчуває щось дуже інтенсивно, дає тому чіткий вираз» (ISJP); 4) «танцювати» у ФО *taniec radości* «вираження радості, щастя рухом, танцем» (WSFJP). У структурі 13 кінематичних ФО на позначення радості ми виявили невербальний знак «загальна радісна постава тіла», напр. *ktoś promieniuje radością na kogoś / coś* «хтось своєю поведінкою викликає позитивні почуття оточення» (WSFJP).

На позначення смутку в кінематичних ФО актуалізуються такі жестові стереотипи: 1) «опускати / опустити голову» у 4 ФО, напр. *ktoś opuszcza / opuścił głowę* «хтось схиляє голову, за звичай як вираз смутку, відчуття досади чи з почуття стиду; покірно, лагідно» (WSF); *ktoś opuścił / spuścił / zwiesił / spuszcza nos na kwintę* «хтось став сумним» (WSJP); 2) «шкробатися в голову» у 3 ФО, напр. *ktoś skrobie się w głowę* «хтось роздумує, мислить над чимось; є заклопотаним, має проблеми» (WSF); 3) «опускати / опустити руки» у 2 ФО, напр. *ktoś opuścił ręce* «хтось у моральному відчаї, відмовився від дії» (WSFzP); 4) «складати і вигинати руки» у 2 ФО, напр. *ktoś zalamuje ręce nad kimś / czymś* «хтось плачеться над кимось, чимось; засмучується через когось, щось; відчуває безпорадність; хтось є у відчаї» (WSFJP); 5) «хитати головою» у 2 ФО, напр. *ktoś kiwa głową*

nad kimś / czymś «хтось співчуває, жалкує, засмував над кимось, чимось» (WSFzP); 6) «братися руками за голову» у ФО *ktoś chwyta się za głowę* «хтось дивується, вражається; нервується, засмучується» (WSFJP); 7) «посипати голову попелом» у ФО *ktoś posypuje (sobie) głowę popiołem* «хтось публічно признає свою вину і виявить скорботу, розкаяння» (WSFzP); 8) «рвати на собі одяг» у ФО *ktoś rozdziera szaty nad kimś / czymś* «хтось втрачає надію з приводу когось, чогось; демонструє розпач, скорботу» (WSFJP); 9) «рвати волосся з голови» у ФО *ktoś rwie sobie włosy z głowy* «хтось сильно сумує, часто виконуючи при цьому жест, який навіює виривання свого волосся» (WSFzP); 10) «втягувати / втягнути голову в плечі» у ФО *ktoś wtula głowę w ramiona* «хтось піднімає плечі, опускає бороду в напрямку тулуба» (WSFJP); 11) «битися в груди» у ФО *(ktoś) bije się w piersi* «хтось хоче підкреслити правдивість того, що каже, або виявити розкаяння чи почуття вини» (ISJP); 12) «плювати собі на бороду» у ФО *ktoś pluje sobie w brodę* «хтось шкодує, що не використав нагоди, шансу, докоряє собі цим, не може собі це відпустити» (WSF); 13) «розкладати руки» у ФО *ktoś rozkłada dłonie* «хтось є безрадним» (WSFJP).

У структурі кінематичних ФО, що вживаються на позначення смутку, виявлено такі стереотипні ЗРТ людини, як: 1) «завмерти» у 2 ФО, напр. *ktoś zamienił się w słup soli* «хтось раптом знерухомів, за звичай через переляк чи розпач» (ISJP); 2) «бити головою в стіну» у ФО *ktoś wali głową o / w mur* «без очікуваного результату намагатися щось залагодити; сумувати, відчаюватися» (WSF); 3) «катулятися» у ФО *ktoś tarza się z bólu / z rozpaczy* «хтось щось (якусь емоцію) дуже інтенсивно переживає, дає тому чіткий вираз» (ISJP). У структурі 4 кінематичних ФО на позначення смутку ми виявили невербальний знак «загальна сумна постава тіла», напр. *rozpacz kogoś bierze / ogarnia* «хтось відчуває розпач, смуток, скорботу» (WSFJP). На позначення смутку та жалоби використовується польською спільнотою також ритуальний знак «опускати прапор», який зафіксовано у структурі ФО *ktoś flagę opuszcza do pół / połowy masztu* «хтось виражає таким чином скорботу» (WSFJP).

Серед жестових ФО на позначення емоцій радості та смутку виокремлюємо такі концептуальні просторові метафори: «радість – це світло» (*ktoś promieniuje radością na kogoś / coś*), «радість – це широко» (*z otwartymi ramionami / rękami*), «смуток – це широко» (*ktoś rozkłada dłonie*); «радість – це ввєрх» (*ktoś skacze z radości*), «смуток – це вниз» (*ktoś opuścił ręce; ktoś opuścił*

głowę; ktoś spuszcza nos na kwintę; ktoś posypuje głowę popiołem; ktoś wtula głowę w ramiona; ktoś wali głową w mur), «смуток – це безрух» (*któs zamienił się w słup soli*). Можна також виділити ФО з суперечними просторовими метафорами, напр., «смуток – це вверх» (*któs rwie sobie włosy z głowy; ktoś skrobie się w głowę; ktoś bierze się za głowę*), хоча при виконанні зазначеного жесту голова повинна бути упущена вниз. Тому можна говорити про наявність також метафори «смуток – це вниз». Одночасно «смуток – це рух» (*któs tarza się z bólu / z rozpaczy*) та «радість – це рух» (*któs tarza się ze śmiechu*).

ФО *któs bije głową o mur; ktoś załamuje ręce; ktoś posypuje głowę popiołem; ktoś rwie włosy z rozpaczy; ktoś rozdiera szaty nad kimś / czymś* відображають культурно зумовлену символічну поведінку і жести, як і ФО *któs chodzi w żałobie*, які відтворюють суспільні ритуали переживання смутку після втрати когось близького.

В основі аналізованих ФО лежить метонімічно-метафоричне переосмислення емоцій радості та смутку, яке можна представити у вигляді загальної концептуальної метафори «[Фізіологічний прояв емоції замість емоції] – це емоція». Самі ж ФО звертаються до наївного досвіду – міміка, жести, ЗРТ супроводжують ментальні відношення емоційних станів радості та смутку і з ними асоціюються метонімічно. Можна зробити відповідно таку метонімічну проекцію: «[Мімічна ознака / жест / ЗРТ замість емоція радості / смутку] – це емоція радості / смутку», яку далі розвиваємо вже на окремих прикладах реалізації мімічних, жестових чи рухових ознак, напр.: мімічна ознака «очі, що блистять» замість радості» у ФО *oczy rozświetlają się komus radością*; мімічна ознака «опущені кутики губ та статичне обличчя» замість смутку» у ФО *któs wykrzywia usta w podkówkę* тощо. Таким чином, мімічні ознаки, жести чи ЗРТ стають кінематичними стереотипами, концептуальним розумінням емоцій, адже саме їх людина сприймає під час вираження різних емоційних станів.

Висновки. Проведений аналіз дає змогу стверджувати, що найвагомішими мімічними стереотипами для концептуалізації понять радості та смутку засобами фразеології є мімічний знак «усмішка», який в структурі ФО на позначення радості може реалізуватися за допомогою однієї з мімічних ознак: «підняті кутики губ» (у 23 ФО),

«очі, що блистять» (у 10 ФО), «очі, що виражають радість», «показування зубів» (по 5 ФО) та мімічний знак «сльози / плач» (у 28 ФО) з мімічними ознаками «очі (погляд), що виражають смуток» (у 5 ФО), «видовження обличчя» (у 4 ФО), «затиснення губ» (у 2 ФО)). Серед кінематичних фразеологізмів на позначення смутку виявлено одиниці, прототипом утворення яких став мімічний знак «усмішка», однак вагомою для таких ФО стала мімічна ознака «викривлені кутики губ і динамічне обличчя» (3 ФО). У структурі кінематичних ФО на позначення радості реалізовано 8 жестових знаків та 4 ЗРТ, а в структурі ФО на позначення смутку – 13 жестів і 3 ЗРТ. Найчастіше на позначення радості в аналізованих корпусах текстів використовуються такі кінематичні ФО: *któs śmieje się od ucha do ucha* (350 контекстів), *któs rzucił się komus na szyję* (337 к.), *któs bije w dlonie* (267 к.), *któs zaciera ręce* (170 к.), *z uśmiechem na ustach* (91 к.), *oczy się komus śmieją* (84 к.), *któs przyjął kogoś z otwartymi ramionami* (84 к.). На позначення смутку поляки найчастіше використовують ФО: *któs załamuje ręce (nad kimś / czymś)* (578 контекстів), *lża się w oku kręci* (156 к.), *(któs) posypał sobie głowę popiołem* (112 к.), *któs wali głową o ścianę* (111 к.), *któs opuszcza ręce* (104 к.), *któs spuścił nos na kwintę* (58 к.), *któs wyrzuwa [sobie] włosy z głowy* (50 к.).

Найвагомішими для понять радості та смутку виявилася їх бінарна просторова асоціація з верхом та низом: «радість – це вверх» (27 мімічних ФО і 2 ФО, прототипом яких є ЗРТ) / «смуток – це вниз» (6 мімічних і 11 жестових ФО). Також у переосмисленні радості та смутку носіями польської мови важливими є такі концептуальні метафори, що представляють бінарні опозиції: «радість – це рух» (23 мімічні, 24 жестові ФО) / «смуток – це безрух» (5 мімічних, 2 , прототипом яких є ЗРТ); «радість – це світло» (14 мімічних, 5 жестових ФО) / «смуток – це темрява / тьма» (7 мімічні ФО, 0 жестових); «радість – це усмішка» (23 ФО) / «смуток – це сльози» (29 мімічних ФО). Нетиповими, а отже й нечисельними є такі концептуальні метафори: «смуток – це світло» (1 мімічна ФО); «смуток – це викривлена усмішка / це не вверх» (3 мімічні ФО), «смуток – це вверх і вниз» (3), «смуток – це рух» (*któs tarza się z bólu / z rozpaczy*), «радість – це широко» (1 жестова ФО), «смуток – це широко» (1 жестова ФО).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Варій М.Й. Загальна психологія : підр. [для студ. вищ. навч. закл.]. Київ : ЦУЛ, 2009. 1007 с.
2. Левченко О.П. Фразеологічна символіка: лінгвокультурологічний аспект: монографія. Львів : ЛРІД НАДУ, 2005. 352 с.

3. Лозинська О. Фразео-семантичне поле «радість» у польській мові (на матеріалі польської кінематичної фразеології). *Radość. Aspekty językowo-kulturowe* / red. Gr. Filip i M. Patro-Kucab. Rzesów, 2015. S. 76–89.
4. Охріменко М.А. Ідіотнічні особливості одиниць фразеосемантичного поля «Емоції людини» в перській і українській мовах: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук. Київ, 2012. 20 с.
5. Селіванова О. Нариси з української фразеології (психокогнітивний та етнокультурний аспекти): монографія. Київ. Черкаси: Брама, 2004. 276 с.
6. Balcerzak M. Uśmiech jako komunikatywny gest mimiczny o bogatej semantyce. *Pojęcie – Słowo – Tekst* / red. R. Grzegorzczkova, K. Waszakowa. Warszawa, 2008. S. 167–180.
7. Buttler D. Grupa semantyczna przymiotników polskich o znaczeniu „pozostający w związku z radością”. *Prace Filologiczne*. Warszawa, 1977. T. XXVII. S. 271–286.
8. Buttler D. Łączliwość przymiotników o znaczeniu „związany z radością”. *Prace Filologiczne*. Warszawa, 1979. T. XXVII. S. 207–221.
9. Jarymowicz M. Uczucia. *Encyklopedia Psychologii* / red. W. Szewczuk. Warszawa, 1998. S. 929–935.
10. Krzyżanowska A. Pole semantyczne pojęcia „smutku” w języku polskim i francuskim. *Pojęcie – Słowo – Tekst* / red. R. Grzegorzczkova, K. Waszakowa. Warszawa, 2008. S. 61–78.
11. Lakoff G., Johnson M. *Metafory w naszym życiu* (przełożył i wstęp opatrzył T.P. Krzeszowski). Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1988. 270 s.
12. Łozińska O. Pole frazeosemantyczne smutek w języku polskim (na materiale frazeologii kinematycznej). *Z bliska i z daleka. Język polski w badaniach językoznawców lwowskich i toruńskich* / red. M. Gębka-Wolak, A. Krawczuk. Toruń. 2019. S. 135–150.
13. Mikołajczuk A. *Obraz radości we współczesnej polszczyźnie*. Warszawa: Semper, 2009. 357 s.
14. Nowakowska-Kempna I. *Konceptualizacja uczuć w języku polskim. Część II. Data*. Warszawa: Wyd-wo: WSP TWP, 2000. 434 s.
15. Waszakowa K. „Uśmiech” jako słowo i gest mimiczny. *Obraz uśmiechu we współczesnej polszczyźnie*. *Pojęcie – Słowo – Tekst* / red. R. Grzegorzczkova, K. Waszakowa. Warszawa, 2008. S. 151–166.

ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА

- ISJP – Inny słownik języka polskiego: W 2 t. red. Bańko M. Warszawa, 2000.
NKJP – Narodowy Korpus Języka Polskiego, URL: <http://nkjp.pl>. (дата звернення: 16.06.2023).
USJP – Uniwersalny słownik języka polskiego: W 4 t. red. Dubisz S. Warszawa 2006.
WKS – Mosiołek-Kłosińska K. W kilku słowach. Słownik frazeologiczny języka polskiego. Warszawa. 2001.
WSFJP – Müldner-Nieckowski P. Wielki słownik frazeologiczny języka polskiego. Warszawa. 2003.
WSJP – Wielki słownik języka polskiego. red. Żmigrodzki P., URL: <https://www.wsjp.pl/> (дата звернення: 27.07.2023).

REFERENCES

1. Varii M.Y. (2009) *Zahalna psykhohohiia*: pidr. [dlia stud. vyshch. navch. zakl.]. [General psychology: textbook [for students of higher educational establishments]] Kyiv: TSUL [Centre of educational literature]. 1007. [in Ukrainian].
2. Levchenko O.P. (2005) *Frazeolohichna symbolika: linhvokulturolohichnyi aspect*. [Phraseological symbolism: linguistic and cultural aspect] Lviv. 105–118. [in Ukrainian].
3. Lozynska O. (2015) *Frazeo-semantyczne pole „radist” u polskii movi* (na materialu polskoi kinematychnoi frazeolohii). [Phraseological and semantic field of “joy” in the Polish language (on the material of Polish kinematic phraseology)]. *Radość. Aspekty językowo-kulturowe* / ed. Gr. Filip and M. Patro-Kucab. Rzesów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego. [University of Rzeszów Publishing House]. 76–89. [in Ukrainian].
4. Okhrimenko M.A. (2012) *Idioetnichni osoblyvosti odynyts frazeosemantychnoho polia „Emotsii liudyny” v perskii i ukrainskii movakh*: avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. filol. nauk. [Idio-ethnic features of the units of the phraseological field “Human Emotions” in Persian and Ukrainian languages: abstract of the dissertation for the degree of candidate of philological sciences] Kyiv. [in Ukrainian].
5. Selivanova O. (2004) *Narysy z ukrainskoi frazeolohii (psykhokohnityvnyi ta etnokulturnyi aspekty)*: monohrafiia. [Essays on Ukrainian phraseology (psychocognitive and ethnocultural aspects): monograph]. – Kyiv; Cherkasy: Brahma. 276. [in Ukrainian].
6. Balcerzak M. (2008) *Uśmiech jako komunikatywny gest mimiczny o bogatej semantyce*. [A smile as a communicative facial gesture with rich semantics]. *Pojęcie – Słowo – Tekst* [Concept – Word – Text] / edited by R. Grzegorzczkova, K. Waszakowa. Warsaw. 167–180. [in Polish].
7. Buttler D. (1977) *Grupa semantyczna przymiotników polskich o znaczeniu „pozostający w związku z radością”*. [Semantic group of Polish adjectives that mean “connected with happiness”]. *Prace Filologiczne*. [Philological Works]. Warsaw. T. XXVII. 271–286. [in Polish].
8. Buttler D. (1979) *Łączliwość przymiotników o znaczeniu „związany z radością”*. [Combinations of adjectives that mean “connected with happiness”]. *Prace Filologiczne*. [Philological Works]. Warsaw. Volume XXVII. 207–221. [in Polish].
9. Jarymowicz M. (1998) *Uczucia*. [Feelings]. *Encyklopedia Psychologii* [Encyclopedia of Psychology] / ed. W. Szewczuk. Warsaw. 929–935. [in Polish].
10. Krzyżanowska A. (2008) *Pole semantyczne pojęcia „smutku” w języku polskim i francuskim*. [Semantic field of the concept of “sadness” in Polish and French]. *Pojęcie – Słowo – Tekst*. [Concept – Word – Text] / edited by R. Grzegorzczkova, K. Waszakowa. Warsaw. 61–78. [in Polish].

11. Lakoff G., Johnson M. (1988) *Metafory w naszym życiu* (przełożył i wstęp opatrzył T.P. Krzeszowski). [Metaphors we live by (translated and prefaced by T.P. Krzeszowski)]. Warsaw: Państwowy Instytut Wydawniczy [National Publishing Institute]. 270. [in Polish].
12. Łozińska O. (2019) Pole frazeosemantyczne *smutek* w języku polskim (na materiale frazeologii kinematycznej). [Phraseosemantic field of *sadness* in Polish (on the material of kinematic phraseology)]. *Z bliska i z daleka. Język polski w badaniach językoznawców lwowskich i toruńskich*. [From near and from afar. The Polish language in the research of linguists from Lviv and Toruń] / ed. by M. Gębka-Wolak, A. Krawczuk. Torun. 135–150. [in Polish].
13. Mikołajczuk A. (2009) *Obraz radości we współczesnej polszczyźnie*. [The image of happiness in contemporary Polish]. Warsaw : Semper. 357. [in Polish].
14. Nowakowska-Kempna I. (2000) *Konceptualizacja uczuć w języku polskim*. [Conceptualization of feelings in Polish]. Part II. Data. Warsaw : WSP TWP [Higher Pedagogical School of TWP] Publishing House. 434. [in Polish].
15. Waszakowa K. (2008) „Uśmiech” jako słowo i gest mimiczny. *Obraz uśmiechu we współczesnej polszczyźnie*. [“Smile” as a word and facial gesture. The image of a smile in contemporary Polish]. *Pojęcie – Słowo – Tekst [Concept – Word – Text]* / edited by R. Grzegorzczkova, K. Waszakowa. Warsaw. 151–166. [in Polish].

SOURCE BASE

- ISJP – Inny słownik języka polskiego [The Alternative Dictionary of the Polish Language]: In 2 vol. ed. by Bańko M. Warsaw, 2000. [in Polish].
- NKJP – Narodowy Korpus Języka Polskiego [The National Corpus of the Polish Language], URL: <http://nkjp.pl>. (Accessed 16 June 2023). [in Polish].
- USJP – Uniwersalny słownik języka polskiego [The Universal Dictionary of the Polish Language]: In 4 vol. ed. by Dubisz S. Warsaw, 2006. [in Polish].
- WKS – Mosiołek-Kłosińska K. (2001) *W kilku słowach. Słownik frazeologiczny języka polskiego*. [In a few words. The Phraseological Dictionary of the Polish language] Warsaw. [in Polish].
- WSFJP – Müldner-Nieckowski P. (2003) *Wielki słownik frazeologiczny języka polskiego*. [The Comprehensive Phraseological Dictionary of the Polish language]. Warsaw. [in Polish].
- WSJP – Wielki słownik języka polskiego. [The Comprehensive Dictionary of the Polish Language]. ed. by Żmigrodzki P., URL: <https://www.wsjp.pl/> (Accessed 27 July 2023). [in Polish].